

Sala Silvergruva

Konstnär Anna Schött (1891-1965)

Titel Berg-Kalle

År 1941 och 2001

Teknik Bronsbyst, h 40 cm

Placering Sala Silvergruva, entréplan

Anna Schöts byst av Berg-Kalle, eller Karl Berg som han egentligen hette, har en lång och intressant historia. Från tillkomsten i lera* inför Berg-Kalles 80-årsdag den 26 augusti 1941, till Christer Ekmans detektivarbete på 1990-talet med att återfinna bysten hos Berg-Kalles barnbarn Margit Eriksson i Ängelholm. Vidare med Bo Åke Adamssons avgjutning i brons vid Skultuna Gelbgjuteri fram till dess invigning vid Sala Silvergruva 4 augusti 2001. Läs mera i Mats G Beckmans bok *Anna Schött – skulptris och levnadskonstnär* eller på hemsidan www.salakonst.se.

*) Ierbysten finns numera i Rådhuset.

Sala Allahanda, december 1999, bilagan *Sala-Heby 1000 år*:

16

Sala - Heby under tusen år

SALA ALLEHANDA

Berg-Kalle var siste man i Sala gruva

Karl Berg hissade upp den sista malmtunnan ur silvergruvans mörka schakt, år 1908. Redan som tonåring började han arbeta i gruvan.

TUSENTALS GRUVARBETARE har kommit och gått vid Sala silvergruva genom seklerna. Vem som var den förste har vi ingen aning om. Men vi vet vem den siste var: 1908 hissade Karl Berg, Berg-Kalle kallad, upp den sista malmtunnan ur silvergruvans mörka schakt.

Sala silvergruvans historia är ofta dess herrars; bergmästarna, fogdarna och kungarnas historia. Den enskilde gruvarbetaren har inte fått sin historia nedtecknad på samma vis. Mest vet vi antalet arbetande och antalet förolyckade genom de mörka seklerna i Salas underjord.

Berg-Kalle var styrare i gruvan och han bodde intill sin arbetsplats, i Aspenstorp. Både hans far och farfar hade varit gruvarbetare före honom och redan som tolvåring fick han börja det tunga jobbet i silvergruvan.

Slet i gruvan. Karl Berg, siste spelmanstyraren vid Sala gruva.

um". Då hade flera försök de sista decennierna att blåsa nytt liv i gruvan misslyckats och nu gav man upp. För sista gången.

På utflykt. Karl Berg på utflykt med Emma Ohlin och sonen Gustav.

son, kunde berätta att den kända friske gamle mannen fick vemod i rösten då han berättade om hur det var när sista tunnan bärgades

Kurt Nilsson skrev efter att ha beskådat urverket: "Det är något ganska märkligt i detta att tänka sig, att valkiga gruvarbetarfingrar

Han var ovanligt musikalisk och många var de sällskap som han roade med sång och musik. Hans vackra stämma utnyttjade han i den akustik som gruvsalarna kunde erbjuda. Han roade sina arbetskamrater med att med barsk stämma ge hals där nere i underjorden.

Seden att sjunga nere i gruvan, oftast psalmer, var sekelgammal och Berg-Kalle berättade att han gärna tog upp den sista versen av psalm 3, "Oss välsigna och bevara". Han mindes speciellt ett tillfälle, en trefaldighetsafton då han sjöng den i ett gruvschakt, och att flera av hans arbetskamrater fattade mod när den barska mansstämmen ekade i de fuktiga gruvsalarna.

BERG-KALLE HADE OCKSÅ många historier att berätta om och kring gruvlivet. Han hade flera bevara-

Sedermera blev han bortare, innan maskinbörarna gjort sitt intåg. Det gällde att ha kraft i arm och mod i barm för att vara bortare i Sala silvergruva på 1800-talet.

Men 1908 sattes det punkt för den flera hundra år gamla skattkammaren i Sala, den anläggning som en gång konungsligt förämnades namnet "Svea rikets clenodi-

BERG-KALLE FICK förtroendet att styra upp den sista malmtunnan ur silvergruvans mörka schakt. Egentligen blev han därmed en historisk person i lilla Sala, men hans gärning som gruvarbetare och original har fallit i glömska.

Berg-Kalle gav en stor intervju i Sala Allahanda när han fyllde 80 år 1941. Reportern, Kurt Nils-

och hjulen stannade för gott.

Kalle Berg hade många strängar på sin lyra. Han var inte bara en duktig gruvarbetare som slet i flera olika gruvor under sitt långa arbetsliv. Han var också musikalisk och han var fintecknare. Än idag finns den klocka kvar, av dalmodell, som han knepade ihop under lediga stunder. Hela åtta år tog det att göra klockan färdig.

ha kunnat förfärdiga denna lilla tingest, som, om man tar den i närmare betraktande, framstår som ett under av precision". Ja, klockan var så märkvärdig att den ställdes ut under Salas 300-årsjubileum 1924. Till och med experter på området höjde på ögonbrynen inför åsynen.

Men han hade ytterligare strängar att spela på, Berg-Kalle.

de berättelser från äldre tider i gruvans historia, som han fått av sin far och farfar. Den sistnämnda tjänade under den barske bergshauptmannen af Forselles, som har sin byst i Stadsparken, på Lycksalighetens ö. Kalle berättade:

- En gång, då man nått fram till en ny ort djupt nere i Karl XI:s schakt, föreslog Bergs farfar, att

Sala Grufva Den 21/4 1885

Min ömt älskade Aida!

Ehuru vi icke äro längre åtskilda än att vi mycket bra kunna tala vill hvarandra muntligt, så tycker jag likväl att det förefaller mig som ett nöje att få för dig på papperet teckna hvad mitt hjerta tänker och känner. Ack om du väste huru ofta och huru jerna tanken lår till dig min vän, du som är föremålet för all min kärlek, mången gång under dagens hårda och glädjelösa arbete kan jag stå försänkt ute dessa ljuva tankar under hela timmer, och då glömmar jag mödan men hvem är det då som så fördulvar mina stunder om inte du min vän. Lugnt och stilla har jag kvar då jag sitter ensam i min hydda ty det är ingen som stör mig på något sätt utan jag får vara ensam med mina tankar och alla mina förehavanden. Den sista tanken innan jag tillsluter mina ögon i sömnen den ägnar jag åt dig min vän, och den första vid uppvaknandet lika så, men tänk om jag skulle upplefva den dagen då jag inte skulle få kalla dig Aida för min, min lyckas sol vore då skymd af moln och skulle aldrig skina så klar som den nu gör. Du min kära vän är det dyrbaraste jag äger på jorden, ty jag kan mista mycket här men får mer igen, men om jag skulle mista dig då egde jag ingenting öfver här på jorden, som vore af något synnerligt värde för mig ty du är mig kär som mitt eget lif.

Jag behöfver nu inte vara mångordig i denna sak och inte heifer behöfver du tro att detta är blott tomma ord ty den som känner alias hjertan och vet alias tankar, nemligen den allvetande Guden han vet också att jag älskar dig med upprigtig och sann kärlek, och ingenting annat än döden skall skilja mig från dig min vän. Du må icke tro att denna kärlek är någon hastig öfverlärning från min sida och som snart flyr bort ty saken är nog öfvertänkt. Ganska många äro de stunder, som du för mig fördulvat sedan vi började att älska hvarandra och tacksamt skall jag minnas allt hvad godt du har gjort mig.

–Ack min älskade Aida hur lycklig var icke den stunden då jag fann vägen till ditt hjerta och länk huru lycklig och tillfredsställd skall jag icke finna mig då den dagen kommer att jag efter dagens möda får hulla min trötta kropp vid sidan af en älskad maka och visa sakta du är min. Få se om jag kommer till dig någon gång i veckan i fall att det blir månljust och vackert att vara ute. Nu känner jag mig så lycklig emedan jag tror att jag är ock för evigt får förblifva din trogna.

Carl Bergh
Lef vel min älskling

Malmberget Den 7 mars 1902

Mina älskade!

Mycken tack för breven som jag fått från dig min älskade hustru. Jag har hälsan och mår bra. Jag fick brev i dag från dig min gumma lilla. Som jag för närvarande har smått om tid och i följd af att brevet skall hinna medfölja posten i morgon så får jag lof att så kort som möjligt meddela dig svaret på dina brev.

Du frågar mig om du får skriva in dig till godtemplare och det får du gärna göra för mig. Jag ser af ditt brev att du har varit med på en musikfest der och träffat grufvögden, det var roligt för mig att höra att du var så klok i ditt tillvägagående med att höra efter arbete åt mig och jag är tacksam om jag kan få något arbete derhemma.

Nu börjar det att bli svårt här tycker jag! huru det här kommer att afbå är mycket oviss för nu kan det bli strejk vilken dag som helst. Jag för min del har just inte väntats här förut, men nu börjar jag att finna dessa förhållanden odrägliga. Det är rent af hamnigt att jag inte skall kunna få förtjena något oaktadt jag har någorlunda skapligt arbete, och förmån som jag kommer så godt öfverens med, men vad skall man göra? Det är ju en förskräcklig oröda med arbetet här och Gud vet när det blir något bättre, i alla fall kan jag få något arbete derhemma så antager jag det med tacksamhet.

Du frågar mig huru mycket du skall begära för varparne, men det tänker jag att du får väl ta efter som du kan få, för jag kan ej bestämma något pris på dem utan du får väl som sagt ta som du kan få för dem.

Du fick 15 Kronor af Sahströms hörde jag de sade till mig, deraf afgick för veden 7.50 som du vet, för den gamla veden som de högt i skogen ofvanför Miströms bief det 3 kronor, och för dömrarna som Ruth gjorde 2.50. De återstående 2 kronorna får du behålla för räntan för förra banklånet som det blef 2.40 i ränta på.

Det är alltså 40 öre som jag får af de 2.40. Du skall nu betala Sahströms gamla utlåger det är 5.55. 10 Kronor får du af dessa till banklånet och 2 kronor till ränta på det. Det är alltså 17.50. Som de nu sänder i det här brevet. Det är 42.50 som du får för din del i det här brevet.

Om du kan få reda på Sahströms utlagnsmedel så var snäll och skriv huru mycket det är på den som skall betalas. Jag har ej tid att skriva mera för August skall ha brevet med sig i kväll han är här och väntar på det, och Selma skall lemna det på posten i morgon förmiddag.

Många och hjertliga hälsningar till dig och barnen från eder alltid trogna make.

Carl Berg

Ursäkta mitt korta svar.
Du skall väl vara snäll och betala utlågarna åt oss.
Din Carl

SALA ALLEHANDA

Sala - Heby under tusen år

17

den nya orten skulle få namnet "Bergs ort". af Forselles klippte av förslaget på sitt vanliga kort-huggna manér: "Åkermans ort lär den bättre kunna kallas". Åkerman var innehavare av en krog i staden, där Berg var en kanske alltför ofta sedd gäst.

Om de gamla "gruvkusarnas" vilda krogliv hade Berg-Kalle också mycket att berätta. Om hur arbetarna fick sin lön och snabbt som attan försvann ner till en av stadens tolv kroger och satte skräck i hela stan.

HAN KUNDE BERÄTTA om ett Sala sent på 1800-talet som hade likheter med Vilda Väster eller varför inte Klondyke, en annan våldsamt plats på jorden vid samma tidpunkt.

De vilda slagsmålen mellan "gruvkusarna" och stadsgrabbarna slutade olyckligt. Berg berättade hur en dräng hos en guldsmed Boström på Norrbygatan slogs till marken av en urstark gruvkarl, så att han aldrig reste sig mer.

Det blev förhör, häktningar och rättegång, men domen blev mild för dräparen. Dels hörde

Med sonen. Karl Berg och sonen Gustav utanför stugan i Aspenstorp.

ensamma polismännen på tiden hade att avstyra.

Men Berg-Kalle var inte bara en spelevink. Han blev rörd då han berättade att under den senaste perioden han jobbade i silvergruvan var hela 300 man samselsatta med det tunga jobbet. Och många var de kamrater som slog sig fördärvade på de såphala stigarna nere i det fuktiga djupet. Hela tolv arbetssamrater krossades till döds under hans period i

de att läsa de fina breven han skrev till sin fru och de svar han fick.

Många brev är bevarade av släktingar till Berg-Kalle och här intill återger vi ett par av dem. Ett är ett kärleksbrev, och ett brev skrev han från Malmberget, och det är från den stunden när han sitter uppe i kalla nord och skriver hem till sin käraste som brevet ger en bra bild av livsvillkoren för en gruvarbetare vid förra se-

mild för dråparen. Dels hörde drängen till de mest ökända slagskamparna och dels kunde en piga vittna om hur han under gräsligaste hotelser mot "gruvkusarna" slipat sin kniv före drabbningen.

Denna ruskiga händelse satte emellertid punkt för de värsta slagsmålen som de stackars två

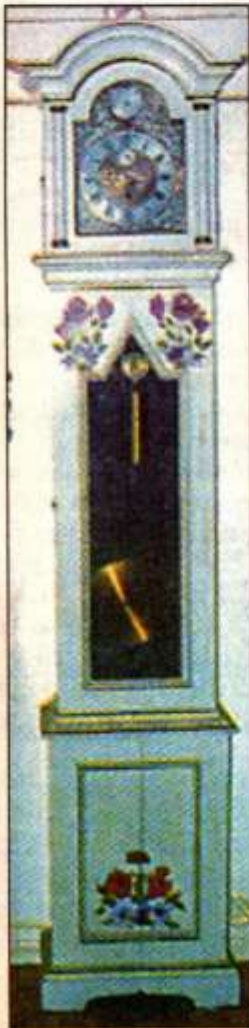
des till döds under hans period i gruvan.

TILLGÅNGEN PÅ JOBB i gruvan var inte den bästa i slutet av 1800-talet och Berg-Kalle fick ta tjänst i både Sulitelma och malmfälten kring Kiruna för att klara sitt uppehälle. Sin kära maka Alda hade han kvar i Sala och det är röran-

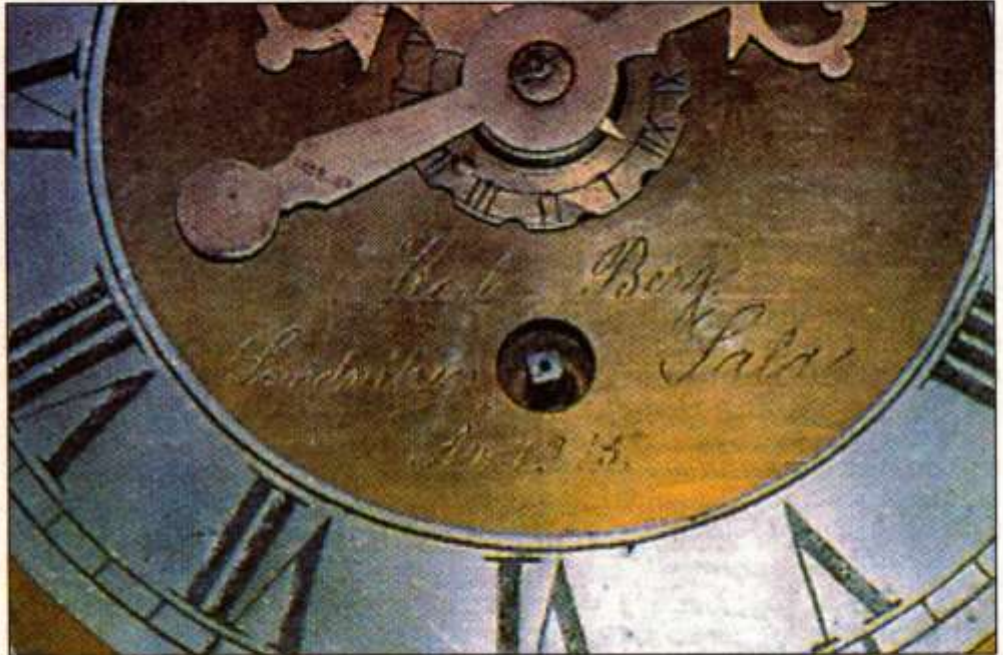
för en gruvarbetare vid förra sekelskiftets Sverige.

Tiderna blev sedan bättre och Berg-Kalle kunde återvända till Sala för att avsluta sina totalt 25 år i silvergruvan som spelstyrare.

JAN-ERIK ERIKSSON

Berg-Kalles klocka finns nu hemma hos hans barnbarnsbarn.

Finmekanik. Berg-Kalle knåpade med finmekaniken i klockan i sju år.

Berg-Kalle fick pris för sin klocka

MATS ERIKSSON i Södertälje är barnbarnsbarn till Berg-Kalle och den gamla klockan finns nu i hans ägo.

Berg-Kalle blev klar med klockan 1915 efter att han knåpat med finmekaniken i sju år.

Den fina klockan ställdes ut vid Salas 300-årsjubileum 1924 och många, till och med experter, häpnade över hantverket. Berg-Kalle fick vid utställ-

ningen pris för sin klocka.

Än idag finns lappen uppsatt inne i klockan där det står: "Golfur med sekundpendel, kontraspärr och väckare. Förfärdigadt af grufvarbetare Karl Berg Sandviken, Sala."

Det berättas att när urmakarna i Sala gick bet på någon reparation så vände de sig till Kalle, som alltid fick fart på dem igen.

Ur *Sala Hembygds- och Fornminnesförenings årsbok 1999*, Bob Engelbertsson:

BERG-KALLE (1861-1948)

Legend under sin livstid¹

Karl (Kalle) Berg

Inledning

Karl Berg "Berg-Kalle" föddes i Aspenstorp invid gruvan 1861. Han blev sin hembygd trogen, med undantag för några år vid förra sekelskiftet. Vid hans frånfälle 1948 kunde han se tillbaka på ett långt och strävsamt liv där gruvarbete i olika former utgjorde hans försörjning. Karl Berg levde i en tid då Sverige förvandlades från jordbrukarland till industrisamhälle och den gamla silvergruvan i Sala fick se nya tider med förändrade förutsättningar, något som också minskade Karl Bergs möjligheter att kunna jobba kvar på hemmaplan. De olika skedena i Berg-Kalles liv är vart och ett intressant tidsdokument. Karl Berg blev en legend redan under sin livstid. Det var lätt att känna igen honom. Han var en reslig person med karakteristisk mustasch och hade dessutom likheter i utseendet med Gustav V. Kanske var detta en bidragande orsak till att Karl Berg till sin 80-årsdag 1941 fick en porträttbyst föreställande honom själv. Att en man ur folket får stå staty i livet tillhör nog ovanligheterna. Bysten gjordes av skulptrisen Anna Schött, en känd Salaprofil i början av 1900-talet. Hon var också en välkommen gäst hos Berg-Kalle i gruvarbetarhemmet i Sandviken, berättar Margit Eriksson i Ängelholm, barnbarn till Berg-Kalle.

Likheterna med kungen lär ha haft betydelse när han på 1930-talet skulle köpa en tomt i staden. Berg-Kalle förhandlade med den kände politikern Pehr Persson om saken. "P.P." som han kallades i folkmun var inte villig att sälja tomten, men hans hustru viskade i hans öra "Låt en få som han vill – Du ser väl hur lik Gustaf den femte han är" – och P.P. gav med sig.²

Barndomen

Karl Berg kom från en genuin gruvarbetarfamilj, både hans far och farfar arbetade vid gruvan. Karl började i Johannesbäcks skola 1868. Hans första lärare var inte utbildad till detta, utan var en av gruvans konstknektar. Karl lärde sig i varje fall att läsa och fick flytta till andra änden av skolhuset. Där fick han en lärare som hade gått i gymnasiet, men han var inte mer skollärare än jag, menade Karl Berg. Senare fick Karl börja i den nybyggda skolan vid Gruvan och det var en klar förbättring. När Karl 1873 som 12-åring slutade skolan började han i söndagsskolan. På den tiden var söndagsskolan en angelägenhet för väckelserörelsen som svepte fram även över Salabygden. Och visst fanns det andliga behov vid gruvan. Karl Berg berättar om det omfattande superiet bland gruvarbetarna. Det förekom till och med att man firade sina barns alla namnsdagar med att ta en sup. En del mödrar ville därför ha endast ett dopnamn på sina barn, för att det skulle bli för dyrt med alla brännvinskalas, berättar Karl i sina hågkomster från pojkkåren. Ett annat starkt minne från barndomen var konstmästare Skröders väderkvarn som stod vid gamla skansen. Där malde Skröder bre-silja, ett träslag som användes som färgämne i finsnickerier. Karl berättar att han såg väderkvarnsvingarna från fönstret i sitt föräldrahem i Aspens-torp.³

Gruvarbetet

Som brukligt var vid den tiden fick man börja jobba direkt efter avslutad skolgång. Karl började med att arbeta vid gruvans vaskverk där man krossade malmen och med rinnande vatten anrikade den. Efter en tid fick han börja med skrädning, alltså med handkraft knacka sönder och soterar det malmhaltiga berget från gråberget. När han blev äldre fick han börja arbeta i "nergruvan" med bormning och lastning av berg.

På 1890-talet, mitt under ett intensivt skede i Sveriges industrialisering då man ropade efter arbetskraft på många ställen, gick utvecklingen vid Sala silvergruva åt ett annat håll – en nedläggning av driften började skönjas vid horisonten. Sedan 1888 drevs gruva av privata aktiebolag som hade andra planer än ökad malmbrytning och silverproduktion. Olika blyprodukter framställda delvis med råmaterial från andra håll, urlakning av malmhaltigt avfall, ett kraftigt minskat antal arbetstillfällen och flera konkurser vid sekelskiftet 1900 hörde till tidsbilden. För Karl Berg var det inte självklart att kunna jobba vidare i Sala – men det fanns ju andra orter.⁴

Sala – Norrland tur och retur

Berg-Kalles första arbetsplats på bortaplan blev Sulitelma, men där trivdes han inte, bland annat beroende på oroliga förhållanden på arbetsplatsen. Han prövade också på arbete i Malmberget och Kiruna som upplevde en kraftig expansion. Här var storleksförhållandena helt annorlunda. Kirunagruvan hade vid sekelskiftet 1900 nästan 500 anställda och omkring 1910 var det omkring 1000 personer.⁵ Det var nästan 10 gånger så många som antalet gruvarbetare i Sala under motsvarande tid. Här var också mekaniseringen av gruvarbetet betydligt mera långt kommen än i Sala, även om hackor och fyllfat användes, precis som i Sala. En annan stor skillnad gällde förtjänsten. I Kiruna låg ackordet på 3:20 kr per meter utbrutet berg och en fullärd gruvarbetare som Karl kunde komma upp i 2 meter om dagen. När Karl började i Sala låg ackordet för borning på 50-60 öre metern. Blev då "Berg-Kalle" nyrik på att byta jobb? Både ja och nej. Den väsentligt högre inkomsten måste man väga mot att många basvaror, t ex livsmedel och lysfotogen, var betydligt dyrare uppe i norr. Sedan tillkommer givetvis resorna - och så givetvis nackdelen att få vara långt från sin familj. Berg-Kalle var nu gift och hade två barn. Miljön i de i hast uppförda barackerna i Kiruna kontrasterade nog också mot stugan i Sala, även om den senare inte alls var något lyxboende.

De välskrivna breven till sin hustru Alda i Sala visartydligt att Berg-Kalle längtade hem.⁶ Berg-Kalle återvände sedan till Sala där han blev spelstyrare och skötte berguppföringen – en syssla som gjorde honom historisk genom att han var med och hissade upp den sista malmtunnan innan driften i underjorden lades ned 1908. En avlöningslista från malmbrytningen juni 1905 ger intressanta upplysningar om Berg-Kalles arbete. Han var verksam vid ångspelen vid Karl XI:s schakt. Hans arbetsuppgifter bestod uteslutande av berguppföring. Han arbetade 32 skift om 10 timmar. För detta erhöll han 65 kronor – runt 2 500 kr

i dagens penningvärde. Bergsspelen krävde runt 30 skift i månaden för att produktionen skulle vara kontinuerlig. Även vid uppfordringen i Lartortsschaktet i gruvans södra del kördes bergsspelen omkring 30 10-timmarsskift i månaden. Här var dock arbetssituationen annorlunda än för Berg-Kalle. Hans arbetskamrat A.G. Nordström jobbade 22,5 skift, Ernst Hällström 3,5 skift och Anders E Nordström 5 skift. Underjordsarbetarna kom ofta upp i månadsinkomster på ungefär samma nivå som Berg-Kalles, men man jobbade omkring 20 skift i månaden. Förmännen kunde komma upp i förtjänster på 70-100 kr i månaden. Förmannen Falltin, av eftervärlden mest känd för sin dotter fröken Maria Falltin, som var legendarisk ciceron på gruvmuseet ända till 1960-talet, tjänade drygt 75 kronor i månaden i början av 1900-talet.⁷

Många strängar på sin lyra

Mycket i Berg-Kalles långa liv kretsade kring gruvarbete – men inte allt. Han var mycket intresserad av finsnickerier. Han tillverkade ett golvvur i dalastil som blev klart 1915, efter sju års arbete med finmekaniken. Uret som alltså är i familjens ägo, prisbelönades vid Salautställningen 1924. Berg-Kalles kunskaper i finmekanik lär också ha kommit till användning i andra sammanhang. När urmakare i Sala inte fick klockan att ticka, så gick man till Berg-Kalle. Där fanns hjälp att få.

Berg-Kalles klocka finns nu hemma hos hans barnbarns barn. Foto: SA Jubileumsbilaga.

Berg-Kalle knäpade med finmekaniken i sju år. Foto: SA Jubileumsbilaga.

Berg-Kalle hade i likhet med hustrun Alda en musikalisk ådra. Han var en duktig dragspelare – hon spelade orgel – som åkte runt och spelade på fester. Alda spelade mest för husbehov och var nog annars mest känd för sin hjälpsamhet på bygden. Hon skötte om sjuka, hon arrangerade brudutstyrsel i samband med bröllop och hon födde upp och sålde hundvalpar.⁸

*Karl Berg och sonen Gustav utanför stugan i Aspenstorp.
Foto: Privat ägo.*

Berg-Kalle och Alda fick två barn, söner Eric och Gustav. Ingen av dem gick i pappas fotspår, båda blev storstensfejarmästare. Den musikaliska ådran ärvde man från båda föräldrarna. Eric var i början av 1900-talet en känd dragspelare och komponerade "Örebro-vals", inflyttad örebroare som han var. Talesättet att man blir inte profet i sitt hemland gällde även Eric Berg. Han bodde i USA under en följd av år i början av 1900-talet och var där ett större namn än hemma. Han kunde nu titulera sig svensk-amerikansk pianoaccordeonist, och fick översvallande recensioner. Väl hemkommen till Sverige var han med och lanserade hula-hula musiken, till och med före Yngve Stoor. Eric Berg hade också samarbete med sångerskan Thory Bernads.⁹ Här löper trådarna åter till Sala, för hon hade ju sommarstuga i Broddbo.

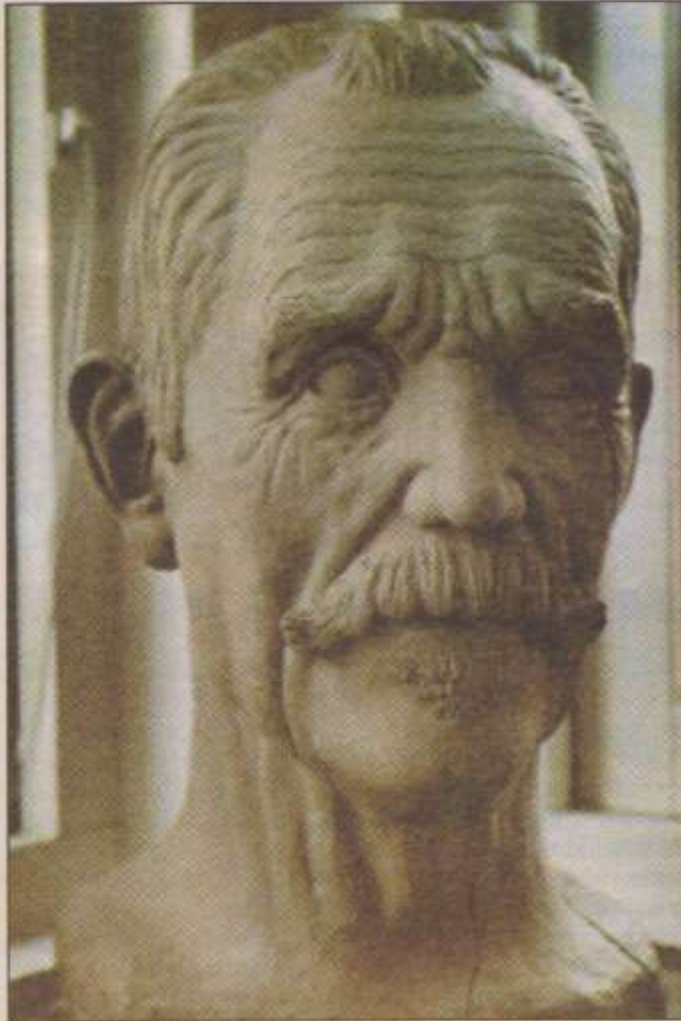
Karl Bergs sista vilorum

Karl Berg har sitt sista vilorum under en svart anspråkslös liggande gravsten på Nya kyrkogården i Sala. En bit därifrån vilar två andra samtida personligheter vid silvergruvan. Den ena är Gustaf Abraham Granström, som var disponent vid gruvan. Sockeln och gravstenen framstår som monumental. Granström dog 1941, samma år som Berg-Kalle fyllde 80 år och förärades porträttbysten.¹⁰ Bara några tiotal meter från Karl Berg grav vilar Wilhelm Heberle, han som tillsammans med brodern August tog tillvara de sista resterna av Salasilvret som fanns i avfallet. Hans gravsten har formen av en obelisk. Karl Berg, GA Granström och Wilhelm Heberle har var sin historia att berätta om Sala silvergruva...

Bob Engelbertsson

- 1) Materialet till uppsatsen om Berg-Kalle härrör från en utställning om honom i samband med Salas 375-årsjubileum 1999.
En artikel om Berg-Kalle, författad av Jan-Erik Eriksson, finns i Sala Allehandas 375-årsbilaga. Koordinator för projektet att samla in material om Berg-Kalle har varit Christer Ekman.
- 2) Minnesanteckningar från Ally Sundin, barnbarnsbarn till Berg-Kalle
- 3) Gustafsson, H., *Så kom en ny tid... Drag ur frikyrkorörelsens äldsta historia vid Sala gruva och i Sala stad* (1948) s 117 ff
- 4) Engelbertsson, B., *Industriarbete i förindustriell arbetsmiljö. Sala gruva och silververk under 1800-talet* (1987) kap II
- 5) Ang uppgifter om förhållandena i Kiruna vid sekelskiftet 1900, se Eriksson, U., *Gruva*
- 6) Ett par av breven finns återgivna i SA:s 375-årsbilaga
- 7) Aflönings-Lista för malmbrytningen juni månad 1905, Sala gruva.
Johnsongruppens Centralarkiv, Ängelsberg
- 8) Intervju med Ally Sundin 2000-03-01
- 9) Fotomaterial, tidningsklipp från Ally Sundin
- 10) I samband med Berg-Kalles 80-årsdag i augusti 1941 gjorde Kurt Nillson på Sala Allehanda ett fylligt reportage om Berg-Kalle (22/8) där porträttbysten av honom visades. Även Sala Posten hade en motsvarande artikel om Berg-Kalle.

Berg-Kalles byst. Den här bysten finns hos barnbarnet i Ängelholm. FOTO: NORDVÄSTRA SKÅNES TIDNINGAR

Hans byst finns i Skåne

PÅ 1930-TALET FANNES det en duktig skulptris i Sala, Anna Schött. Hon gjorde bland annat modellen till bysten av af Forselles som står på Lycksalighetens ö i Stadsparken.

Hon gjorde även en byst av Berg-Kalle. Berg-Kalles barnbarn, Margit Eriksson i Ängelholm, har fortfarande modellen kvar.

Margit minns väl sin farfar och alla hans roliga historier och hon minns att Anna Schött var en välkommen gäst i gruvarbetarhemmet i Sandviken utanför Sala.

– Vad jag kommer ihåg var det meningen i början av 1940-talet att det skulle gjutas en byst av modellen för att pryda stadsbilden, säger Margit. Men kom-

munen sade nej av kostnadsskäl.

Hon vårdar ömt den fina modellen, även om den börjar ta stryk av tidens tand.

Men Margit, undrar vi, skulle det inte vara lämpligt idag att gjuta av modellen och pryda gruvområdet med en byst av Salas siste gruvarbetare?

– Jo, det skulle vara kul, säger hon. Är det någon som vill så är de välkomna hem till oss. För flytta den, det törs jag inte göra på grund av risken att den skall falla sönder.

Måntro det finns någon tjänsteman eller politiker i Sala som kan plocka upp den passningen och realisera den gamla idén.

Ty visst är Berg-Kalle värd det.

JAN-ERIK ERIKSSON

Här följer ett utdrag om porträttbysten av Berg-Kalle ur Mats G Beckmans bok *Anna Schött – skulptris och levnadskonstnär*, sid 51-53:

Gruvarbetarens huvud

Som tidigare konstaterats fick hushållerskan Emma Ohlin tjänst hos gruvarbetaren Karl Berg i Sandviken. Denne kraftkarl hade som spelstyrare vid silvergruvan tagit upp den sista malmtunnan innan stängningen i december 1908. Han hade även erfarenheter ifrån gruvarbete i Norrland och Norge under 1890-talet och en bit in på det andra seklet. Förutom att sjunga och traktera dragspel så var han en teknisk begåvning med urverk som specialité. De grova gruvarbetarhänderna pillade med finmekanik när han lagade klockor och då han byggde det golvur som ställdes ut på hantverksmässan i Sala 1924. Tillsammans med denna personlighet

umgicks Anna Schött gärna. I hans hem kom hon gärna på besök och där fick hon höra historier från förr, om hur det hårda livet som gruvarbetare tett sig. Och om ämnet inte var för känsligt berättade han förmodligen även om sin älskade Alda som avlidit i spanskan 1918.

Inför hans 80-års dag den 26 aug 1941 bestämde sig nu Anna att modellera hans huvud. Arbetet utfördes någon gång under 1940, årtalet jämte signaturen finns på porträttets baksida. Enligt en tidningsartikel behövde Karl aldrig agera modell under arbetets utförande, utan Anna besökte honom endast några gånger för att kontrollera att huvudet blev porträttligt. Och porträttligt blev det: ett skarpskuret gammelmansansikte med borstig mustasch. Nu kan jag nog ändå tänka mig att Anna hade något fotografi till hjälp i hennes strävan att återge den gamle gruvprofilen men det gör inte hennes arbete mindre lyckat.

Vad hade Anna för idéer om detta konstverk? Ja, inte kom det till som en födelsedagsgåva till Berg-Kalle. Hans sondotter Margit Eriksson hävdar bestämt att det tillverkades för att (liksom Forselles) skänkas till staden och gjutas i brons. Staden saknade dock intresse av erbjudandet, vilket egentligen inte är så svårt att tänka sig. Kriget stod för dörren och det fanns viktigare frågor att behandla än stadens konstnärliga utsmyckning.

Dessutom levde originalet, vilket personer som poserar som konstverk inte bör göra. Slutligen är ju frågan om en enkel gruvarbetare var fin nog att platsa i det offentliga rum som staden eller stadsparken utgjorde. Tyvärr saknas varje spår av någon diskussion eller något beslut i förskönningsnämndens protokoll från den aktuella tiden. Så om Margit har rätt i sitt antagande fördes aldrig frågan så högt upp som till ett nämndmöte utan behandlades istället informellt och utanför protokollet.

Vad vi med bestämdhet vet är att konstnärskollegan och vännen Hulda Claesson-Silfverstolpe året därpå agerar mellanhand – eller agerar utan Annas medverkan – och skriver ett brev till Karl Bergs son Gustaf om köp av lerhuvudet:

*Sala d. 30/6 1941
Herr Skorstensfejare Berg
Höganäs.*

Fru Anna Schött i Sala har av herr Bergs Far modellerat en porträttbyst som hon på ett utomordentligt sätt utfört. Fru Schött är känd för en skulptur som (hon) utfört av Forselles och som hon skänkt till Sala stad. Sparbanken vill också köpa en replik av denna Forsellesskulpturen. Nu är det så att Fru Schött som är en mycket anspråkslös men som jag tycker är en mycket duktig skulptris borde få lite uppmuntran. Vidare tycker jag att det vore synd att en sådan vacker skulptur som porträttet av Hr Bergs Far skall stå och ej komma till sin rätta plats, och efter vad jag har hört mig för, skulle det väl vara i Herr Bergs hem som den säkert skulle passa. Det kostar ju en del att få en sådan sak gjuten, i lera kan

den ej hålla sig eller förflyttas. Således måste den först gjutas i gips och efter gipsen kan den ju utföras i brons, trä, cement eller marmor. Brons är ju i det här fallet vackrast och blir då en slätklenod.

Nu undrar jag om Herr Berg skulle ha intresse av detta och köpa gipsmodellen, jag tror att ett pris av 3 a 400 kr vore ett skäligt pris för den verkligt vackra skulpturen. Då jag i många år studerat konst i både in och utlandet och själv utfört en del porträtt och andra skulpturer, tror jag mig kunna bedöma denna sak.

*Med utmärkt högaktning
Hulda Claesson-Silfverstolpe
adr. Fridhem 6.
Sala*

Flera frågor dyker upp vid läsning av brevet. När skribenten anser att Anna behöver uppmuntran undrar man om det härrör från en besvikelse som bottnade i att staden refuserat hennes gruvarbetarstycke (om nu sådana diskussioner överhuvudtaget förts). Vidare hävdar Claesson-Silfverstolpe att Sparbanken vill köpa en replik av huvudet; den driftige af Forselles grundade nämligen Sparbanken i Sala 1828. Något sådant konstverk saknas dock på nämnda bank enligt uppgift från vederbörligt håll.

Vad det gäller Anna Schötts ändamål med huvudet av Karl Berg ser jag en klar koppling med hennes tidigare verk av af Forselles. Det är knappast någon slump att hon året efter invigningen av bergshauptmannen modellerar en motsvarande gruvarbetare. Två färgstarka personligheter fast på motsatta ändar av samhällsstegen. Kanske tänkte sig Anna att de två skulle fungera som varandras pendanger efter Trälvägen. Det vet vi inte men en spännande tanke är det. Med en höjd av 37 cm är den hur som helst lite för stor för att platsa inomhus i en bokhylla. Berg-Kalles sammanlagda höjd är visserligen lägre än af Forselles 50 cm men själva huvudet är likväl större. Ett smart grepp egentligen, det hade kanske inte tagits emot så väl om gruvarbetaren hade varit större än chefen. Slutresultatet borde ändå ha blivit, att den kritik som höjts mot att gubben var för liten, tystades. Men som sagt, detta är enbart spekulationer som hittills inte kunnat bekräftas.

Det vi vet är att sonen Gustaf köpte lermodellen av Anna och att den hamnade på en hylla i hans hem i Höganäs. Efter Gustafs förtidiga död några år senare gick den vidare i arv till dottern Margit. Emellertid förblev den ogjuten.

Efterspelet om Berg-Kalles huvud är på sitt sätt en solskenshistoria. Christer Ekman (medansvarig till denna bok) bor vid Sandviken i Sala, tvärs över vägen till det hus där den gamle gruvarbetaren tidigare bodde. Christer är uppvuxen med historierna om Berg-Kalle och tack vare ett gammalt nummer av Sala Allehanda kände han till historien om Anna

Schötts lermodell. Christer spårade huvudet till hans barnbarn i Ängelholm och därifrån fick han låna med sig den ömtåliga pjäsen. Sala kommun ställde generöst upp och bekostade gjutningen som utfördes av salakonstnären Bo-Åke Adamsson. Det skinande brons huvudet monterades på en sten som passande nog placerades vid gruvan, på den öppna planen vid Anfarten. Konstverket invigdes under Grevens Dagar den 4 aug. 2001. Så kunde huvudet av Berg-Kalle på sin sockel och sextio år försenad möta offentligheten.

Bild 52 och 53. Berg-Kalle i bronsutförande vid gruvan där han en gång arbetade. Foto: författaren.

Måndag 30 juli 2001

Nu väntar Berg-Kalle på en plats vid gruvan

Sala. Nu är det snart dags att inviga bysten av **Berg-Kalle**, spelstyraren som hissade upp den sista malmtunnan från **Sala silvergruva** 1908.

Bysten i brons avtäckts den 4 augusti i samband med **Gruvans dagar**.

När Berg-Kalle fyllde 80 år 1941 fick han en porträttbyst, som skulptören Anna Schött, Sala, gjort. Den har sedan i många år funnits hos Berg-Kalles barnbarn Margit Eriksson i Ängelholm och har nu använts som förlaga till den byst som nu står klar att invigas.

– Det känns bra att bysten nu kommer på plats. Det har i alla år talats mycket om gruvarbetarna i Sala men det har egentligen aldrig funnits något monument. Berg-Kalle blir nu den som ger gruvarbetarna ett ansikte, säger Christer Ekman som under flera år jobbat för att bysten skulle bli verklighet.

Bakom bronsavgjutningen står konstnären Bo-Åke Adamsson och själva gjutningen har gjorts vid Skultuna Gelbguteri. Längre sökte man också efter en lämplig sockel av sten att sätta bysten på. Och nu har man funnit en som passar.

– Vi letade på ett upplag där Sala kommun tippar sten och hittade en som troligen är en hörnsten från en gammal husgrund. Den skall nu snyggas till av en stenhuggare som också sätter dit bysten, säger Lena Waxell, verksamhetsledare vid Sala gruva.

Stenen finns nu på plats utanför Anfarten vid gruvan, och där skall alltså Berg-Kalle stå och blicka ut över området. På stenen skall en platta fästas med data om honom.

För en tid sedan hittades en namnteckning inhuggen i bergväggen i en ort i anslutning till Christina-schaktet. Var det Berg-Kalles namnteckning?

Christer Ekman, som har Berg-Kalles namnteckning i skrift, begav sig ner för att jämföra. Jodå, det var han som skrivit sitt namn där nere. På flera ställen. Troligen har han först skrivit nam-

Berg-Kalle. Så ser han ut, Berg-Kalle, som nästa vecka får en permanent plats vid gruvan.

FOTO: KENT KARLSSON

KENT KARLSSON
0224-561 49
kent.karlsson@ingress.se

Vad händer nu?

Berg-Kalles byst avtäckts i samband med Gruvans dagar, lördagen den 4 augusti klockan 13 00.

Fakta/Berg-Kalle

Berg-Kalles riktiga namn var Karl Berg. Han föddes 1861 i en gruvarbetsfamilj vid Aspenstorp. Efter avslutad skolgång arbetade han hela sitt liv som gruvarbetsman. Han dog 1948.

Namnteckning. Så ser den ut, Berg-Kalles namnteckning nere i gruvan.

FOTO: CHRISTER EKMAN